

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ**

Александър Веселинов Димитров

докторант в редовна форма на
подготовка в катедра „Теория и
история на държавата и правото”

ГАРАНТИРАНЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ НА СУБЕКТИВНИТЕ ПРАВА

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за придобиване на образователната и научна степен „доктор” по
професионално направление 3.6. „Право“ (Теория на държавата и
правото. Политически и правни учения)

Научен ръководител: Проф. д-р Янаки Стоилов

Гр. София, 2022

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на проблема

Предмет на дисертационния труд е състоянието на гарантираност и реализация на правата чрез описание и съпоставяне на хипотези относно юридическото и фактическото им реализиране. Теорията има необходимост от повече правносоциологическо разглеждане на ефективността на юридическите явления спрямо социалните измерения. Тази необходимост е обусловена от предназначението на правото да отразява и регулира съществуващи отношения в обществото, чрез свойството си да се възпроизвежда и моделира непрекъснато. Това означава да е достижимо положение, в което фактическата реалност се привежда успешно в съответствие с юридическа ситуация. Възможно е обаче да се приведат множество примери за драстично разминаване между двата момента, което налага този процес да бъде изследван. Правната норма притежава функция да осигурява политическо равенство, но то не бива да се смесва със социалното, фактическото равенство, което обикновено не може да се постигне в пълнота.

При изследването на темата отчитам, че редица въпроси, свързани с нея, остават встрани или с незавършена дискусия поради необятността на явлениято.

Основната цел на дисертационния труд е да разгледа как времето, предвидимостта и ефективността при реализацията на правата са от решаваща важност, когато правните субекти правят избор за начина си на участие в правния живот. Адекватният ритъм на взаимоотношенията в социума не може да протича без основаването и упражняването на правата, без преценки в посочените аспекти. Настоящият труд е опит да се докаже, че субективното право не е реализирано докато правният субект не постигне осъществяване на правото си в обективната (фактическата) действителност по време, начин и място, което в най-голяма степен съответства на неговите потребности. За понятието „социален резултат“ Янаки Стоилов твърди, че представлявайки стадий от реализирането на субективното право, същият е „най-малко проучен“¹. Настоящата концепция не е фокусирана върху подкрепа или отхвърляне на стадийното му място, а върху проблематиката на възможна несигурност или неяснота в това дали и кога е налице фактът на защитимия социален резултат.

Например, кое би имало по-голяма практическа стойност за правния субект – знанието за хипотетичната възможност правото му да може да бъде защитено чрез гарантирана от държавата правна процедура, или че фактически може да се ползва от

---

¹ Стоилов Я. Субективното право – същност, действие, видове, 1989 г, с. 157 и с. 161

правото си. За носителя на субективното право интерес представляват параметрите: начин на изпълнение и в срок, които удовлетворяват неговите текущи нужди при участието му в стопанския живот, включително дали е налице достатъчно основание да се довери в предвидимостта на правната система. Положението на възникнал спор (все още не е процесуалното понятие) между наемодател и неизправен наемател по съответен договор с продължително и периодично престиране, показва този етап от правоотношението, в който интензитетът на въздействие е обърнат. Поведението на неизправната страна я поставя в преимуществена позиция спрямо изправната. При нормалната ситуация – ако е налице изправно поведение от двете страни: наемодателят престира продължително и непрекъснато, а наемателят престира периодично. Тогава и двете страни постигат желано от тях социално следствие. При неизпълнение от наемодателя, той не престира основното си задължение, тоест пречи на необезпокояването на наемателя. Последният в този случай може резонно да спре да престира също своето основно – плащането (или може да търси прекратяване в случай че това е по-удачния му ход). В такава хипотеза сравнително бързо интересът на наемодателя е повлиян от преустановяването на насрещното плащане, в случай че си позволи да накърни интереса на наемателя за ползването на вещта. В другата хипотеза - при неизпълнение от наемателя, когато не плаща, същият лишава наемодателя от основната му необходимост по правоотношението. Но какво обаче може да направи наемодателят оттук нататък? Отговорът може да обхване и предложението да спре да предоставя вещта. Въпросът е, че той вече е предоставил фактичката ѝ власт другиму и това положение продължава и към момента на спора. Вариантите са да поиска отново от неизправния си контрагент изпълнение или да задвижи официализираните процедури². Да предположим, че наемодателят е търпелив към липсата на плащане вече за един, втори, евентуално трети период и т.н., но безрезултатното изтичане на времето принуждава същият да се обърне към съда, за принуди по официален начин длъжника си. Да приемем, че за делото, за да се развие до реализирането му докрай, са необходими (в най-добрия случай за исковото или бързото производство - около 2 месеца, заедно с изпълнително – да предположим около 1 месец), поне нови 3 /три/ периода. Оптимистично, приблизително около половин година ще струва на наемодателя подобна реализация. Излиза също, че за толкова време той не може да предприеме компенсиращ механизъм – друга сделка, тъй като управлението на имота му е блокирано. Последното

---

² Възможните действия са ограничени поради наказателното преследване по състава на самоуправството – чл. 323 НК.

води изцяло до липса на облага – първо от контрагента по договор, второ от липсата на потенциал за заместваща сделка през цялото това време. Представете си последиците ако някой спре да ви плаща възнаграждение, да предположим за половин година. Как преживявате цяла година с прихода за половината? Често оптимистичният вариант не е реален, а е налице забавяне при разрешаването на случая. Всяко негово продължаване действа обратнопропорционално на интереса на носителя на нарушеното право. Това е така, защото когато стане факт, разрешението се е откъснало от предвидения социален резултат. Да се върнем на интензитета. В примера, наемодателят е изправна страна и кредитор на наемното плащане. Той търпи неизпълнението на наемателя, защото последният не престира периодичното си задължение - плащането. Ето и диверсификацията на това влияние: 1/ *пряко по връзката* – кредиторът не получава конкретно очаквано плащане; 2/ *непряко по връзката* - не разполага с евентуално плащане по заместваща сделка /препятстван е да отдаде другиму имота поради невъзможността да управлява фактичката власт/; 3/ *непряко по връзката* – плащанията към други контрагенти на кредитора-наемодател са застрашени/осуетени; 4/ подобно положение - изправната страна да е зависима от неизпълнението на неизправната остава *неразрешено дълъг период от време*, което пречи на бъдещото формиране и планиране на други действия. Интензитетът на въздействие в една успешно регулирана правна среда би следвало да е в подкрепа на обратното. Моделът на правомерно поведение трябва да е *по-силен*³ от неправомерното поведение като *по-слабо*. Влиянието на спазването на правните норми да надделее над влиянието на нарушаването им.

Поради горното, не е трудно да се твърди, че настъпването на социалния резултат, т.е. прекрояването на действителността в унисон с правната⁴, всъщност носи по-голяма практическа стойност за субекта. Теорията в настоящия труд опитва да обоснове последващия сценарий на поведение, мотивиран от преценките върху данните за нивата на практическа стойност на правните инструменти. Тази твърдяна практическа полза при достигане на социалния резултат е в пряка връзка и в някои случаи може дори да се каже, че е определяща за мотивирането на поведението на субекта във вземането на решения за ползване на различните правни средства. Не само. Продължителният асинхрон между юридическата и фактичката реализация, тоест гореописаното явление повтаряно множество пъти в конкретната среда на отношения, образува ефект на натрупване в социален смисъл. Броят на правните субекти, информирани за и/или потърпевши (в една

³ Изправна страна > неизправна страна.

⁴ Все пак, държейки в ръка договор или искова молба с претенция, обоснована от кредитора, същият твърди индиректно собствената си изправност.

или друга степен) от такива неефективни изкривявания в предназначението на правото, расте. Затова могат да се наблюдават тенденции на промяна в общото поведение. Обикновено участниците в правния живот го правят чрез търсене на по-ефективни за социалната среда действия. Нататък в текста ще бъде дадена примерна графика за промяна в избора дали да се ползва определен процесуален инструмент в съотношението между заповедното производство и общия исков процес (и не само) по ГПК.

Натрупването на знание за определени факти у субектите носи като ефект тяхната информираност за общ порядък. В описваната среда на отношения между участници информираността им, че нещо в системата не работи в качествена степен по предназначението си, ограничава избора им на правни средства. Информираниостта води до недоверие. Оттук, знанието, че е налице гарантирано от държавата право да се търси въздействие чрез инструментариума на принудата срещу неизрядната страна по адекватен начин и време, пряко способства за планирането на текущи и бъдещи действията. За носителя на правото трябва да е налична реално ефективна процедура, гарантираща реализацията на правото му, а не само формиране на такова очакване с декларативен характер. Убеждаването в успех на такава гаранция следва да е практически остойностимо. Безспорно, регулирането на общество от правото следва да поддържа предвидимост в отношенията. В продължение на горния пример, дори може да се предположи, че сделка не би възникнала, ако наемодателят е имал предишен горчив опит и в последващи преговори е пред оценка на потенциалния бъдещ наемател. Тогава вероятно оценката на риска за тези примерни шест месеца неяснота би имала друга тежест при проучването на бъдещ контрагент-наемател.

Вземането на решения за едни или други действия по удовлетворяване на конкретни потребности/интереси или такива, които дори ще позволят освобождаване на активи за придобиването на нови права, би следвало да е квантифицируем процес. По правило законотворчеството следва да носи устойчивост, както и гъвкавост. Базирайки се на отнапред ясните правни последици на едно или друго правно явление, би следвало вземането на решение за действие или бездействие да се взима по-лесно. Понякога този процес е значително затруднен като причините за последното също се анализират.

Не е пресилено да се каже, че в нашата правна действителност лесно ставаме свидетели на разминаването между юридическа и фактическа реализация като неекивалентно обективирани помежду си явления. Само че субектите зависят от тяхното съвкупно проявление. Индивидуалните и групови потребности се материализират в извъннормативната действителност, следователно стремеж на

субектите е да форматират по подобен начин нормативната действителност, за да може да се генерира целения резултат.

От тази гледна точка е редно да се отбележи, че целта ми не е да подкопая мнението за важността на съществуващите възможности за постигане на фактическа реализация на правата чрез утвърдените и авторитетни институционални механизми. Ще илюстрирам как за субектите е от ключово значение привеждането на тази реализация в социалната действителност. Ако двата момента на юридическа и фактическа реализация се разминат заради препятствие - евентуалното поведение на разрешаващият спора, субектите все по-често ще избират други действия, пред повторното доверяване в него. Това е водещата сила в отношенията между субектите, съобразно с техните обективни потребности, а под формата на твърдение - елементът с по-голяма тежест за успешното регулиране с „достатъчно“ правни възможности за реализация на правата срещу положението на „голата“ в декларациите, че съществуват. Поради това са посочени няколко явления в полетата както на социалната среда, така и на институционални механизми.

2. Обект и задачи на изследването

Поставеният обект и решаването на задачите чрез избраните методи не бих квалифицирал като полезно, без да успее да предложи поне някои общи изводи, които да свидетелстват за постигнат синтез. Приемам, че постигането му е подчинено на приемливото очертаване на предмета. Предмет на изследването е реализирането или евентуалната му невъзможност и гарантирането на субективните права като динамично променящи се състояния, най-вече при ситуациите на неоправдано разминаване между юридическото реализиране на конкретно право и социално проявление от това резултат. Изследва се връзката между разкриваните качества и свойствата на нормативната система във формите ѝ на задължаващи модели спрямо действително предизвиканото социално проявление. Обоснован е възгледът, че в регулирания от правото живот е възможно субектът да се окаже в безизходна ситуация, като не може да защити правния си интерес, въпреки наличието и използването на законово признатите средства. Трябва да се осигуряват възможности за действие тъкмо тогава. Разсъжденията са концентрирани върху последващо и закономерно настъпващия от това процес на демотивиране и намаляване на доверието в правото. В средата от взаимодействия най-вероятно могат да се намерят не само ограничения от подчинената зависимост на накарняването на интереса, но също и *разограничаващи* механизми на действие.

След като заложих като обект на изследването проблема за последиците от

значителното времево разминаване в стадия на реализирането⁵ на правата и съпътстващата го предпоставка на гарантираност, то нека посоча и причините за това. Първата е, за да потърся дали правната система е ангажирана да обхване правила, отнасящи се до значителното разминаване между юридическата и фактическата реализация. Необходимостта от такова търсене нараства след идентифицирането на такава дисхармония. Решаваща роля е изиграло обстоятелството, че са налични множество такива ситуации. Втората причина е опитът да се изгради релефна представа за свойствата на такова състояние. Евентуалните разнопосочни екстремуми при двете характерни дейности за въздействие – законотворене и правоприлагане, спомагат ли за такова състояние, или може да са проводник към него?

Установяването на свойствата и откриването на системни връзки изискват формулиране на *задачите*, като тук водещите търсения се насочват в две посоки. За юридическото мислене би трябвало да има значение до какво води различната степен на разминаване между фактическата и юридическата реализация. Логичното продължение в такива размишления идва от въпроса, дали е наличен законоустановен ход за отстраняване на ситуация, идентифицирана като небалансирана. Поради това, ако трябва да дам по-конкретизирано съдържание в търсене на свойствата и системните връзки, бих очертал чрез въпроси следните задачи:

Задача № 1 – Поведението на правните субекти поддава ли се на скалируеми закономерности от гледна точка на достъпа към социални блага?;

Задача № 2 – Заема ли основно място в горните закономерности предвидимостта на дължимите модели, създавани и осигурявани от държавата, или предвидимостта на правната система е със спорна успеваемост и това на свой ред влияе?;

Задача № 3 – Дали са налични възможности за оптимизация на функционирането на правилата и ако да, какви са? Това е проблем, често свързан с функцията на властите. Тук проблемите за юридическата природа на упражняването на държавната власт не е обсъждан. При поддържането на базов модел за обезпечаване на гаранции за реализацията на правата не могат да се обхванат всички социални отношения във видима статистика, а съществуват и множество нерегистрирани случаи. Динамиката в този модел може да покаже степента на доверие в гарантирането на възможностите за реализация на правата. Това незримо поле в известна степен може да покаже реакция от недоверие или друго съображение в установените възможности.

---

⁵ Между юридическата и фактическата ако такова разделение въобще е приемливо... И двете са факт /но само първият юридически/.

Извън обекта на изследване остават спецификите на правомощието, както и представяните за граници на упражняване на субективното право фигури.

3. Методи на изследване

По отношение на подбора на *методи*, следва да се кажат няколко неща относно предложената гледна точка - начините на взаимодействие с обекта и мисловните правила при решаването на задачите. Определение за социалноправно изследване на материята звучи амбициозно и може да е предмет на самостоятелно изследване, затова се въздържам от категорична квалификация. За сметка на това са представени примери със значението на явления от практиката, достатъчно отчетливи самѝ по себе си или в комбинация, или пък в системна последователност, които да послужат за изграждане на определени впечатления и на базата на тях да бъдат направени съответни общотеоретични изводи.

Към социологическия метод към правото е възможна критика. Според Д. Вълчев⁶, такъв метод се базира на нарушаването на логическото правило, според което „...от факта, че нещо е, не може да се направи логически обоснован извод, че нещо трябва да бъде, и обратно – от наличието на нещо дължимо не може да се направи логически обоснован извод, че нещо е съществувало.“⁷ Така поставена формулировката, звучи издържана. Добавям и още едно твърдение. Признавам, че от факта, че нещо е, не може действително да се направи логически обоснован извод, че нещо трябва да бъде, но мисля, че може да се направи логически обоснован извод, че нещо не е както трябва да бъде. Социалните факти могат значително да се отклонят от и да продължат да се разминават от нормативно предписаните като дължими модели на поведение. Подобна гледна точка и с оглед избраните методи, очертават методологичното ѝ място като умерено външна за правната ситуация. За постигане на някакво взаимодействие с проблематичния обект се налага подбор от няколко метода, както и осмислянето на съчетанието им, което да даде известна завършеност на изследването. Фокусирането върху чист юридически метод според мен, е недостатъчно. Този извод може да предизвика известни възражения. Мисля за удачно да не се придържам изцяло към такъв метод, тъй като концепциите в настоящия труд в някои аспекти се основават на извънюрисдикционни фактори или твърдения.

Първата обозрима релация е между *изследване на конкретен случай (case study)* и ползване на *социологически данни*. Тук намирам основание заради известно сходство, тъй като прилагам индуктивни и дедуктивни подходи. Посочват се и двата, тъй като при

---

⁶ Вълчев Д., Лекции по Обща теория на правото 1 част, Сиела, 2016, с. 38

⁷ Пак там.

идентифициране на евентуална проблемна ситуация на разминаване изхождаме от общите принципни и абстрактни правила и спираме вниманието си в отделната ситуация (дедуктивно). Когато естеството и свойствата на проблема послужат или обосноват общотеоретичен възглед, движението придобива обратна посока и от отделния случай извеждаме явлението (индуктивно). Как конкретен случай е способен да подкопае принципно положение? Понякога (силно) красноречив пример е подходящият инструмент за осветляване и онагледяване на съмненията относно качеството на нормативния масив и следващото се от това мотивирано поведение. Постулатът, че съответното правило се съдържа във валиден източник, следователно е задължително, остава безпредметен, щом в крайна сметка социалният резултат е в несъответствие със заплахата да се понесе наказание при неспазване. В случая с доверяването на статистически данни винаги се е поставял контекст на ситуациите в смисъл да се даде закономерен модел на състояние към момента или бъдещото такова. Да се извлекат също и изводи и от натрупани исторически данни спрямо тази информация. При т.н. *case study* изследването е свързано с намирането на екстремумите, които, както казах, са възможни и в двете юридически полета – на създаващото правилата и на прилагащото ги. Представени са също така и два непопулярни, но относително обособени, вида примери: за гъвкавостта на правната система при квалификации като изключителни, непредвидими събития (т.н. *черни лебеди*) и „засядането“ в едностранчиви подходи при регулацията на определени правни отношения с по-широка природа - понятията *категорична* и *некатегорична* материя (в Трета глава модели на база Кривата на Лафер).

Разбира се, правна теория не може да бъде защитена без свързването ѝ с нормативна опора. Налична ли е нормативна основа на изложените идеи? Може ли да се счете за такава в случай че основаваме и валидираме субективното право от предназначението му? Откриването на заложените имплицитно и/или изрично правни принципи в този смисъл би било полезно. Някои от големите мислители в теорията на субективните права (Дуоркин, „Да се отнасяме към правата сериозно“); (Бентам, „За юридическите права“) защитават позицията за необходимост от нормативно съответствие при обяснение на правото. Все пак на обсъждане се поставя преимуществено непрекъснатата връзка между факти и норми (фактически ситуации/нормативна рамка). Накрая, за обосновка и на „другите фактори“ на влияние върху упражняването на правата, ни е необходим в някаква степен интердисциплинарен подход. Същият дава познание за намеса и на извънюрідическата предпоставка. Примерните ситуации са разглеждани с оглед мащаба на някой/и от фактите или

значението им за поведението при избора на правата. Такава разлика в поведението много често се отчита при разглеждане на икономически и/или психологически закономерности. Накрая, мисловните операции, имащи роля в настоящото изследване, често опират до сравнения и изключвания на категории, които не винаги могат да бъдат квалифицирани като „интересни“, тоест като релевантни от правото. Затова се фокусирам върху това какви са даденостите, които могат да мотивират човешкото поведение. Взаимодействията чрез използването на правни инструменти се влияят от мотивиращи стимули. В дефинитивната първа глава се опитвам да представя относително непротиворечиви дефиниции, които да отговарят на логичните правила за разсъждение при юридическото мислене спрямо една или друга правна ситуация.

5. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертацията е в обем от 225 страници, включително съдържание и списък на ползваната литература. Съдържа 297 бележки под линия и 23 графики. Библиографията обхваща 70 заглавия, от които 35 на български език и 35 на английски език. Над 150 проектодокумента (драфтове) и няколко фиша, конструирани продължително време.

В структурно отношение дисертационният труд се състои от съдържание; Увод, който включва актуалност на проблема, теоретична обосновка, методология и теза; три глави, състоящи се от точки, подразделени на подточки; подподточки; букви; заключение и библиография.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първа глава. Понятие за реализация и гарантиране на субективното право

Понятийна система е винаги необходима, както за да изградя определена парадигма в общотеоретична насоченост, така и да стане ясно наличието на периметър антимаateria в регулацията на отношенията. В този модул възприемам подхода като при писане на писмени бележки по дело - обобщение чрез концентрация на основните възприети обстоятелства в процесната работа.

В първа глава целта е да се постави безпротиворечива система от понятия, употребими в рамките и логиката на текста. Всяко от първостепенните понятия е обосновано в следната методологична последователност:

- постановка на въпроса;
- дефиниция.

Предложена е дефиниция на реализация на правата; гарантирането, както и ефективност на правилата. Използваните аргументи са във връзка със стадийния

характер; поведенчески модел и новопородените факти на реализираната правна ситуация.

Реализацията на субективното право е етапът му на развитие, при който то се упражнява в съответствие с целта му (Purpose), заради която получава правна валидност. Да се обективира поведение на титуляря и/или на третите задължени лица чрез появата на факти от социалната действителност, е новата правна ситуация/социален резултат, призната от правото като удовлетворяване на интереса.

Гарантирането на правото се дефинира във връзка със самата реализация:

Реализацията на субективното право се осигурява от юридически гаранции, възприети като юридически средства, както и от система от мерки от институционален и социален характер. Ползването на гарантирано право трябва по същество да постига юридически и социален резултат, разбран като обективирание на факти – собствено или чуждо поведение по удовлетворяване или зачитане на интереса на титуляря, вкл. да се повлияе върху евентуалното необосновано дълго висящо положение.

Гарантирането е успешно, когато с позитивна нормативна рамка от правила/закон не може да се отнеме или препятства действието на едно субективно право.

Проблемът за ефективността на правилата е разгледан в две свързани направления. Едното е зависимостта (повлияването) от специфичната му институционност, а другото е на база природата на правото да регулира конкретните социални условия, формирайки насоки на развитие в обществените отношения. Тръгнах от предпоставката, че е възможна гледната точка, че юридическата ефективност може да не е тъждествена на социалната ефективност. Нормата може да действа – юридически да е ефективна, но да не довежда до желаня социален резултат. Следва да се държи сметка за настъпването именно на този ефект, тъй като той е свързан с първичните последици. Те показват съдържателно обективирането на правилата – в действия. Достигането на някакъв резултат още не разкрива съдържанието на ефективността на нормите, а трябва да се разбере кой точно резултат се приема за ефективен, по какви условия и критерии. На първо място бе предпоставянето на цел и в известна степен се избегна ирационалното съпоставяне между нещо субективно и идеално с обективното – резултатът. Може да се направи заключението, че съотношението между нормативно набелязаните цели и достигнатите резултати от действието на нормите е един от критериите за ефективността на нормите.

На второ място е поставено първичното и/или вторично институционализиране, за да се осветли необходимостта от обосновка на съдържанието в социалните условия. Действието на механизма за правно регулиране, или по-общо - двата прехода между социалните условия и нормите и от тях към действителност, е свързано с обстоятелството, че в дадена група закономерно възникват противоречия/конфликти. Ето защо приемам, че реализирането на възможността да се разреши такава противоречие, също представлява източник на преценка за тяхната ефективност. Включена е и една по-трудна за обективно възприемане предпоставка – интереса, разбран не толкова като конкретно обвързан със субект и право. Независимо дали е конкретен или обективно споделян, когато е осъзнат, интересът е пряко свързан с целите и ги определя. В допълнение предлагам за размисъл още три вида предпоставки: системния характер на правото като всеобхватно, големия обем и честота на законотворческите действия и определен периметър на надмогване (като коз да надцака..., по Дуоркин) на автономната свобода пред позитивно обвързващи адресата противоречия.

Втора глава. Мотивация на поведението

В тази главата са разгледани на пръв поглед разнопосочни проблеми, но при логическото им проследяване се забелязва именно общата черта. Притеглени са от силата, че са причастни в мотивирането, а то по своему не е еднополярен процес, а подвластно на възприемчивостта на различни механизми. Със сигурност са възможни възражения за недостатъчност и на изчерпателност. Не може да се отрече обаче, че са описани примерни постановки, които показват разминавания с основната цел на всяка правна система - да програмира оправдани и обясними модели на поведение за своите адресати. По необходимост правото провокира поведение чрез различни комбинации между разрешения, задължения и забрани. С разрешенията се постулира свобода при избора дали и как, доколкото законът поставя органичения на пределите да се извършват действия. Изискването към поведението при другите два модела е по-строго. Нарушаването им довежда до санкциониране – тоест друг задължаващ модел. Представени са позиции кога законовата рамка не е единствен мотиватор за вземане на решение за упражняване на определено право.

Разгледани са някои типови хипотези, извлечени от изследвания на волевото поведение върху основата на познанието и мотивацията чрез примерни, отнапред известни методологии; методи. Споделени са две съображения. Първо, от абстрактното правило към индивидуалното има разминаване на фактите. По принцип законът урежда

човешките отношения абстрактно и в една или друга степен по общ начин. От друга страна, когато съдът е сезиран и следва да разгледа и разреши една правна ситуация, неговата преценка се концентрира върху определено правоотношение, тоест върху индивидуализиране на правилото. Между тези две позиции винаги стои непълно припокриване. Индивидуалното разкрива специфики. Второто съображение е относно достатъчността на данните. Така е формулиран следният проблем: съществуват трудности при установяването на причинно-следствените връзки на социално-нормативна плоскост и причината е необозримостта на мотивацията и познанието.

Намирането на решение е по пътя на това да се посочат предпоставки за това как законът може да променя поведението. Способността на верижните валидности при позитивните правила да задължават понякога е в контрапункт на категорията *просоциално поведение* (от бихевиористична гледна точка). Разглеждам тези механизми на стимулиране на микро ниво – върху личността и на макро ниво – при участието ѝ в социума, заедно с някои конкретни социални явления, разкриващи проблеми. По отношение на личността се разкриват някои белези на целевото поведение и съответстващото на това развитие на нормативната система, без да се допуска смесване на мотивацията и поведението. Първото има възможно теоретично описание – стимулите при оперантното обуславяне. Поведенческата изява е следствие от мотивацията. Що се отнася до участието на субекта в обществото (макро ниво), бяха дадени примери със сложни и комплексни правоотношения при социално разпространени дейности с възможни проблеми при правоприлагането. Съпоставям го с нормативна система, за да покаже несъответствия. Тук вече оперантното обуславяне по Скинър и неговото обяснение за отблъскващ стимул имат по-широко поле. В правото най-често е санкцията, поради което формулирам идеята за отговорност при превратната употреба на този отблъскващ стимул, както и навлизам по-дълбоко в тази постановка с развития антропологически пример. От него научаваме, че гарант за правата е постигането на социално приемливо ниво на справедливост и това, как то се постига, какво може да се научи за целта на спора, за емоционалното разрешаване, за натрупването на следи в съзнанието и бъдещите решения.

Така стигам по-концептуалната за работата част с поглед върху стойността на информацията. Чрез алгоритмичен подход се показват някои не толкова видими зависимости в гражданското и наказателно правораздаване. Тук стигам до извод, че процедурното осъществяване понякога е недостатъчно и може да е препятствие от формален характер за осъществяване на фактическите правомерни действия. От това

последва употребата на първата част от възприетата дефиниция за гарантиране на субективното право.

В продължение на концептуализирането поставям пропозиции за фактическия въпрос на комплексното съществуване на правото, или ако се предпочете, комплексен характер на субективното право, но с това целя да покажа, че реализацията като категория трябва да води до по-широк ефект. За да представя контрастно тази картина, възприемам модел на изложение на ограниченията по принципен начин. Хронологичната последователност в разкриването им премина през няколко теми. Крайният ресурс време не е абстрактна величина, а квантифицируем невъзвръщаем ресурс. Той е подчинен на разминаването на моментите на юридическа и фактическа реализация, в очакване на новата правна ситуация, като дотогава е зависим от влиянието на фактите, което вероятно има незабележим интензитет на въздействие, с натрупване. Но това, което остава в миналото, може да е било ново, когато е предстояло като бъдеще, а това създава обратно неизчерпателност на миналото в преценката занаяпред. Тогава мислима ли е обратимост на ефекта на въздействие? Поуката от антропологическия пример ни разкрива необсъждани доскоро закономерности относно законната война – съдебната битка. В края на тази глава стигам до извод, че мотивирането и моделирането на поведението на правните субекти не би било прекалена трудност. Само трябва да се постигне онази синергия между качествени регулаторна рамка и правоприлагане. Употребявам възприетата дефиниция за реализацията на субективното право като окончателна и в съответствие с целта му (Purpose), което *включва* предвиждането на отговор на въпроса кога реализирането му действително е налице.

Трета глава. Предвидимостта на системата от правила като условие за ефективна реализация на субективното право – проблеми на институционалния механизъм

Проблемите на институционалния механизъм, които разглеждам са представени в сравнително олекотена структура. Генерално, свързани са със законодателните изменения и съдебното отсъждане. Концептуалното им категоризиране е свързано с ефективност и предвидимост на измененията и степен на системна грешка в съдебната власт. Анализът проследява примери на нормативни промени, целящи да осигурят по-бърз процесуален ред за реализиране на права. Проследявам в конкретика промяната в поведението на правните субекти при избора дали и какъв процесуален инструмент да използват. Става ясно, че недоверието е породено от пряко засягащи отношението

законови изменения - източник на различната посока на мотивация съвкупно. Друга причина за демотивация е тенденциозното пренебрегване на необходимостта от бързо разрешаване. По този начин се подкопа представата за системни промени, свързани (ин)директно с реализирането на самите материални права. Систематично място заемат и разсъждения относно ефективността и предвидимостта при пряката и косвена намеса на законодателя в материалните отношения.

За да аргументирам възражението срещу ефективността и предвидимостта на определени широкоупотребявани законови изменения, привеждам няколко примера.

Първият пример сочи зависимости при бързото производство по чл. 310 от ГПК, като прегледа е придружен от графики за 10-годишен период. Изводът, който се налага от явлението е, че бързото производство не изпълнява очакванията на субектите за реална бързина, не разкрива съществени разлики в скоростта на разрешаване на спора в сравнение с общото исково производство и тези причини обясняват трайната тенденция към намаляване на интереса към него.

Вторият пример сочи зависимости при заповедното производство по чл. 410/417 от ГПК, като прегледът е придружен от графики за 10-годишен период. Изводът, който се налага е, че рискът от трансформирането на заповедното производство в исково заради утежнената процедура към края на 2019 г. е пряка причина за нарастването на броя на заведените дела в рамките на общото исково производство. Наблюдава се трайна тенденция към отдръпване на субектите от част от наличния процесуален инструментариум за бърза реализация на техните права.

Следващ сегмент на тази част се отнася до очакването относно реализируемостта. Даден е пример относно зависимости при законотворчеството на санкционни правила и тяхната оценка за ефективност, придружени с графики за 10-годишен период. Описвам го чрез модел, експериментално, чрез Кривата на Лафер, която разкрива сечението между категорични и некатегорични сфери на регулация, както и тяхното хипотетично моделиране чрез посочената крива.

За да опиша качеството системност и наличието на степен в него, както и по този начин да „припиша“ на съдебната система акумулирането тъкмо на системна грешка, се позовавам на обобщените резултати, представени в няколко графики.

Представен е пример с графики на отчетите на окръжните съдилища, действали като въззивна - II инстанция по гражданските и наказателни дела - II инстанция за 2019 г., както и с графики на отчетите на същите съдилища за 2018 г. и за 2017 г. Случаен ли е характерът, или е налице тенденция? Изводът, който се налага е, че в приблизително

1/3 от делата се стига до отмяна или изменение на първоинстанционното решение или присъда поради неправилност. При близо 1/3 от делата субектите получават правилно приложение на материалния и процесуалния закон едва пред втората инстанция. Неефективната първа инстанция при правилното решаване на делата създава липса на сигурност и предвидимост по отношение на правоприлагането и реализацията на субективните права. Две предпоставки действат съвкупно - процесуалните срокове (евентуалната им дължина) и неправилно отсъждане.

Аргументът „кога“ е в полза на реалните интереси при процесна защита, но често остава незащитим от юридическа гледна точка или определен като ирелевантен по отношение на конкретен интерес. Характеризирам грешката чрез хипотетичния модел на камбановидната крива на Гаус. В търсене на факторите, чийто натрупвания не са полезни, поставям следните предпоставки: разумен срок и разбиранията на съда, вкл. на ЕСПЧ, от чиято практика критично коментирам основанията за бавност (особено свързаните с поведението на субектите), както и твърдението за крайни граници на обезщетението и срока. Оттук стигам до заключението, че следва да се подхожда обратно, отново с крайни граници, но по отношение на срока, не на обезщетението. Срещу икономическата несигурност се търси ролята на съда за постигане на баланс между икономически съответствия и „валутата“ несигурност. Това противопоставяне ме води към следния извод: изборът е в по-гъвкаво разрешение на спора с алтернативни инструменти с оглед на икономическия резултат дори при не пряко изгоден за съответното право резултат, но е за предпочитане, защото прекратява по-нататъшното влошаване. Постига се категоричност, която носи икономически предпочитан резултат, вместо да се бави в законоустановената му съдебна процедура за защита на конкретно право в „пълнота“. Това създава инверсивно поведение. От него тръгват различни тенденции, които в крайна сметка, като нерегистрирани от конкретна статистика, описах като *социална антимаатерия*. Това са случаи, които не могат да се преброят, както беше примера със случая на опрощаването, вместо сезиране с искова претенция към официалната институция.

Институционалните проблеми не спират до тук. Резултатът от бичът *ad hoc* прилагане и *ad hoc* промени се проявява в силното компрометиране на доверието в правната система.

Първи пример е хазартният казус от началото на 2019 г. При него нагледно се проявяват порочно правоприлагане и негативен ефект върху предвидимите очаквания от законодателната промяна както в социален аспект, така и пропускане на конституционен

контрол върху хазартния казус. Ефективността на промяната на конкретното правило от ЗХ е представено с предходно изложения хипотетичен модел на Кривата на Лафер. Изводът, който се налага, е за случай на проваляне при поддържането на стандарт на гарантиране. От това последва употребата на втората част от възприетата дефиниция за гарантирането.

Вторият многопластов пример за промени и прилагане е кризата с обективен характер през 2020 г. Стана въпрос за регулирането на извънредната епидемична обстановка чрез задължаващи/направляващи/ограничаващи/забраняващи/контролиращи модели и *квалифицираната надеждност* в правната система. Очерта се правносоциологическия аспект, маркиран от предвидимост, доверие и промяна в поведението. Функционалността на социалния механизъм е обоснована, видно от възникването в обществото на множество дебалансиранни ситуации. Затова изграждам концепция относно *по-задължителните* „спешни“ мерки; дисбаланса между оправданите очаквания към правилата и преодоляването на опасността чрез спазването им; непредвидимостта на множеството правила, приети и прилагани *ad hoc*. Изводът този път е обобщен от цитат:

„...превръщането на идеалното в реално е сложна задача, обща за всяка правна система, която обвързва нейните решаващи органи чрез предварително формулирани норми. Само ако правната система е в състояние да транспонира задоволително абстрактния дискурс на закона в социалната реалност, справедливостта се осъществява; едва тогава правният механизъм изпълнява целта си.“

Накрая проследявам изпълнението на целта – решаването на задачите.

Реализирането на правата е *обект* на изследването, в смисъла му на стадий. Най-смущаваща понякога е липсата на ангажимент на правото да преодолее разминаването между юридическата и фактическата реализация. Такава дисхармония реозира правната система и доверието в нея. Доказвам, че евентуалните разнопосочни екстремуми при законотворене и при правоприлагане са проводник към такова състояние. Надявам се, че приведените примери и анализ в тази част правят по-осезаемо преграждащото за реализирането или евентуалната гаранция на субективните права действие на ситуациите с остро разминаване между юридически реализиралото се право и социално проявения от това резултат, т.е. налице е синтез между поставения обект и решаването чрез избраните методи задачи.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ

1. Юридически значимото волеизявяване е подложено на множественост и подчиненост с оглед комплексния и многослоест строеж на социалните отношения. Всички техни характеристики не могат да се обхванат поради често едностранно измерване. Доколкото сме успели да опознаем определени форми на социални зависимости, дотолкова изграждаме и подреждаме света на взаимодействията. Склонни сме да претендираме, че до това постижение сме стигнали по детерминиран начин. Като нютоновата физика, но детерминираме една или друга проекция, с оглед социално постижимо следствие. Поради това би следвало да можем поне да опишем социални закономерности и по обратния път на причинно-следственото им развитие. Ако не можем да го направим, то е не защото обществото не може да се опише чрез социална физика, а защото в предпоставките за предпологане на бъдещето не е залегнало нещо, което за акуратната тогава, в миналото, преценка за бъдещето е убягнало. Основаването на изцяло предишен опит е непълен подход. Нещата, които сме виждали преди, са недостатъчни, защото вероятно има нещо, което не сме срещали досега. Заради това, когато бъдещите последици станат настоящи факти и погледнем в отправната точка на последователните преценки, празнотата става видима. Сляпото петно произтича от тази несигурност, което обуславя непълнота в познавателната картина. Същата стихийна предпоставка изниква, когато опитаем да разсъждаваме върху разограничителните възможности на необосновано ограничаващите особености, добили статут на параметри в правната система. Това са тези, които могат и ни поставят в безперспективна зависимост. Идентифицирайки я като такава, започват алтернативните разклонения. И оттук, за да бъде субективното право потентно средство, не му е оставен друг ход, освен да му се търси поне някаква двойствена проекция, освен *блокираната*. Научният спор за това, какво представлява светлината, е свързан с факта, че тя не се държи нито само като частици, нито само като вълни. Така е и с правото, по аргумент от противното можем да търсим логика то да е достатъчно способно независимо от пределите на позитивния закон и поведението на трети лица, като същевременно остане в орбита на валидното му оправдание и въпреки надхърлянията, да остане в съответствие с работата на другите елементи на правната система. Оценяването на начина на поведение в такива координати следователно изисква значително въображение. Но чак толкова ли е абстрактно, че да не подлежи на опитно проверяване? Такава множественост и подчиненост в пластове на юридически значимо волеизявяване не може да остане задоволително обследвана, ако се ползва едностранно измерване. В случай че се осмелим да погледнем на субективното

право през призмата на поне досега познатия квантов механизъм за опознаване, ще включим определени принципи на допълнителност.⁸ Това е така, защото двойствена проекция на правото ще го изиска, за да се подчертае енергията на *взаимодопълването*. Как да се направи видимо примиряването и съвместяването на независимата му способност да преодолее пределите на позитивния закон и препятстващото поведение на трети лица, същевременно без да се валидират делегитимирани действия (напр. по признак – прекомерно правно овластяване), а само легитимните. Подобно на Бор⁹, трябва да открием къде ще е *епистемологичният срез*¹⁰, както при изследванията на понятията за *вълна* и *частица*. Вътрешно присъщо на всички квантови системи е ограничителното въздействие на метода за експериментиране. Избирайки конкретен експеримент – разглеждането на проблемите на блокираната част от правото или проблемите на надмощие при зачитане на естественоправната му природа, внасяме неизбежна неопределеност в свойствата, които трябва да се измерят. Това е неопределеност, но тя не е внесена от „несръчността“ на нашите измервания, а възниква, защото нашият избор за изследване на първото свойство принуждава квантовата система да разкрие единия тип негови характеристики за сметка на проявата на характеристиките от другото.

2. Предлагам изграждане на понятийна схема, работеща в определена логическа парадигма, от която да стане ясно наличието на периметър антима̀терия в регулацията на отношенията. Представям инверсията в общото поведение на правните субекти в една или друга сфера, за да онагледа случаите, в които не е оставена следа и по този начин не попадат в статистиката. Такива са например казусите, които са разрешавани без помощ на съда, но е имало нужда от и възможност за такава.

3. Поставям под въпрос някои от характеристиките на съдебното отсъждане и някои отрицателни последици от законодателни изменения. Концептуалното им категоризиране за работата е свързано с ефективност и предвидимост на законовите изменения и степен на системна грешка в правораздаването. Посочвам в конкретика как нормативни промени, направени с цел да осигурят по-бърз процесуален ред за реализиране на права, могат да демотивират правните субекти при избора дали/какъв процесуален инструмент да използват. Причина за недоверието е в пряко засягащи отношенията законови изменения - източник на различната посока на мотивация

---

⁸ Нилс Хенрик Давид Бор (на датски: Niels Henrik David Bohr) е датски физик, носител на Нобелова награда за физика за 1922 г.

⁹Газанига М. С., цит. съч., с. 115. Бор работил върху тази теория шест месеца и я очертал за пръв път през 1927 г. в своята лекция в Комо.

¹⁰Газанига М. С., цит. съч., „*epistemic cut*“, с. 119.

съвкупно. Друга причина е пренебрегването на необходимостта от бързо разрешаване на спора.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Димитров, А. „Предвидимо законотворене ad hoc“, м. януари 2020, ел. портал за научни публикации:

URL: <https://news.lex.bg/pub/> ; Електронно издание ISSN 2682-9606;

Димитров, А. „Основание за непредвидими правила“, Научни четения на тема „Предвидимост на правото“, Сборник доклади, УИ "Св. Климент Охридски", ISBN : 978-954-07-5478-9, 2022;

Димитров, А. „За едно пропукване в тъждеството между нарушение и наказание“, (предадена за печат - Научни четения на тема „Право и принуда“, ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, м. юли 2022).

V. УЧАСТИЕ В КОНФЕРЕНЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Научни четения на тема „Предвидимост на правото“, КТИДП и КНПН, ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, м. май 2021, експозе на темата от публикацията.